

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI
MADANIYAT VAZIRLIGI
O'ZBEKISTON DAVLAT KONSERVATORIYASI**

ORKESTR PARTIYALARINI O'RGANISH

Ma' ruzalar matni

TOSHKENT- 2018

Keyingi yillarda O'zbekiston davlat konservatoriyasida ma'ruzali fanlarni muammoli yo'nalishdagi ma'ruzalar shaklida o'qitish yo'lga qo'yildi. Ushbu ma'ruzalar matnini tuzishda ham san'at sohasida, xususan musiqa san'atiga oid fanlarni zamon talabidan kelib chiqib, yangi pedagogik va axborot texnologiyalaridan unumli foydalangan holda mashg'ulotlarni olib borishga asosiy e'tibor qaratilgan.

“Cholg'ushunoslik” o'quv fani bo'yicha ma'ruzalar mavzusi va soni joriydagi ishchi o'quv rejasida ajratilgan soatlarga, fanning ishchi dasturi asosida tuzilgan tematik planga binoan belgilangan.

Tuzuvchi-muallif: Katta o'qituvchi Y.Niyozov

Taqrizchi: professor B. S. Solixov

O'zDKning Ilmiy-uslubiy kengashi tomonidan ko'paytirishga tavsiya etilgan (2017 yil, 5 may, bayonnoma N° 5).

1- mavzu: Kirish. Fanning maqsadi va vazifalari

«Cholg'ushunoslik» fanining asosiy maqsadi nimalardan iborat, deb bilasizlar?... Bu fan ma'lum bir cholg'uda professional ijrochi bo'lish uchun o'qishga kirgan, qolaversa, «Orkestr dirijyori» malakasini olish uchun qo'shimcha o'qiydigan talabalarga cholg'ular haqida mukammal bilimlarni o'rgatishdan iborat. Bu fan o'quv rejalariga muvofiq belgilangan semestrda ma'ruzalar tarzida o'tiladi va keyingi semestrlarda o'rganiladigan - «Partitura o'qish», «Cholg'ulashtirish» va «Dirijyorlik» kurslarini yanada chuqurroq, mukammal o'zlashtirib olishlariga katta yordam beradi.

Siz talabalar ma'ruzalarni, musiqiy misollarni tinglab, cholg'ularning temбри, tuzilishi, sozlanishi, diapazoni, badiiy va texnik imkoniyatlari, rang-barang ijro uslublari haqida aniq tasavvurga ega bo'lasiz. Ta'lim yo'nalishidan kelib chiqib faqat asosiy o'rganilishi lozim bo'lgan orkestr va uning cholg'ulari bilan chegaralanmay, balki birinchi darslardan ham turli orkestrlar, butun dunyoga keng tarqalgan boshqa cholg'ular haqida ham kerakli bilimlarni olasiz. Bu davr taqozosi, umumbashariy ta'lim talablariga javob beradi. Bir-biriga taqqoslab o'rganish talabalar dunyoqarashini, bilim chegarasini kengayib borishiga ko'mak beradi. Milliy cholg'ular qadriyati bilan birga jahon musiqa san'atidan ham xabardor bo'lasiz, umumiy saviyangiz baland bo'ladi.

Mashg'ulotlarda orkestr jamoalari tuzilgandan keyin kompozitorlar tomonidan yozilgan asarlarda ijrochilik imkoniyatlarining kengayib borishi, janrlar xilma-xilligi haqida, katta to'liq orkestrlar va bir turdagi cholg'ulardan tashkil qilinishi mumkin bo'lgan kichik jamoalar haqida ham so'z roritamiz.

Mazkur matnlar ta'lim yo'nalishi va ixtisoslikning xususiyatlaridan kelib chiqib, fanning namunaviy va ishchi o'quv dasturi asosida ishlab chiqildi.

Asosiy adabiyot sifatida tavsiya etilayotgan - «cholg'ulashtirish bo'yicha amaliy namunalar va mashqlar» o'quv qo'llanmasi turli orkestrlar uchun dastlabki cholg'ulashtirish ishini o'rgatuvchi shu nomda yaratilayotgan turkum qo'llanmalardan biri bo'lib, ya'ni, ma'lum bir asarni ko'pchilik bo'lib ijro etish uchun kuy yo'llari va b. ni cholg'ularga taqsimlab berish haqidagi bilimlarni beruvchi o'quv adabiyotidir. Boshqacha qilib aytganda, u ma'lum bir asarni ko'pchilik bo'lib ijro etish yo'lida partitura yaratish ko'nikmalarini shakllantiruvchi bilimlar bazasini tashkil etadi. Ushbu kitob - **o'zbek xalq cholg'u asboblari orkestri** uchun cholg'ulashtirish ijodiy jarayoni qanday bo'lishi lozimligini o'rgatadi.

Bunday o'quv qo'llanma yaratilishini davr taqozosi, deb belgilash joiz. chunki, ko'p yillar mobaynida, xatto asrlardan-asrlarga osha cholg'ulari san'atining nozik sirlarini faqat shu fandan dars bera oladigan, orkestrlar uchun ko'plab asarlar partitularini yaratgan us-toz-kompozitorlar og'zaki tushunchalar orqali talabalarga, musiqachilarning yangi avlodiga o'rgatib kelishgan. Boshqa orkestrlar turlari uchun chet tillarida bir talay o'quv adabiyotlari yaratilgan va ulardan hozirgi davrgacha unumli foydalanilgan. Endi bizning talaba - yoshlarimiz bu ijodiyot sohasini ham tizimli asosda bizga yaqin bo'lgan - o'zbek va rus tillarida tuzilgan maxsus o'quv qo'llanmalaridan nazariy asoslarini diqqat bilan o'qib, o'zlashtiradilar. Topshiriq sifatida berilayotgan ayrim mashqlarning esa amaliy namunalarini tahlil qilib, cholib ko'rib, berilgan boshqa mashqlar - topshiriqlarni bajarib o'zlari ham cholg'ulashtirishni mustaqil o'rganib olishlari mumkin.

Shuni ta'kidlash joizki, cholg'ulashtirish ijodiy ishi bilan shug'ullanishdan oldin - orkestr, uning tarkibiga kiruvchi guruhlar (cholg'ular turiga qarab), har bir cholg'uning paydo bo'lish tarixi, tuzilishi, sozlanishi, diapazoni, badiiy va texnik imkoniyatlari, partituralarda joylashishi haqidagi bilimlarni o'rgatuvchi - «cholg'ushunoslik» fanidan ma'ruzalarni talabalar e'tibor bilan tinglab, «Partitura o'qish» fanini amaliy o'rganadilar, ko'plab jahon durdonalari bilan tanishadilar. Shunga qaramay qo'llanmada har bir cholg'ular guruhlari uchun bajariladigan amaliy namunalar va mustaqil ishlash uchun berilayotgan topshiriq - mashqlardan oldin ularning (cholg'ularning) sozlanishi, diapazoni (yozilishi va eshitilishi bo'yicha), transpozitsiya qilinishi (ya'ni, yozilishi bir - eshitilishi boshqa) yoki qilinmasligi haqidagi

jadval beriladi.

Ushbu o'quv qo'llanma siz talabalarda cholg'ulashtirish ijodiy ishining dastlabki ko'nikmalari hosil bo'lishi uchun tezkor dastur vazifasini bajaradi. To'liq kattaroq estrada tarkibi uchun partituralar yaratish ham ma'lum bir o'zlashtirish pog'onasi bo'lib, uni ustoz-shogird fan uchun ajratilgan soatlar hajmida birgalikda amalga oshiradilar.

"Cholg'ushunoslik" faning amaliy qismi boshlangunga qadar mazkur ma'ruzalar matnidan ham foydalanib, nazariy bilimlarni o'zlashtirib olishingiz lozim.

Fan bo'yicha talabalarining bilimiga, ko'nikma va malakasiga qo'yiladigan talablar mavjud... Mazkur fanni o'zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida siz bakalavriyat talabalari:

- turli xil tarkibli orkestrlar (simfonik, damli, estrada, xalq cholg'ulari va boshqa kamer orkestrlari) uchun yaratilgan partitura turlarini;
- orkestr turlari (simfonik, damli, kamer, estrada, xalq cholg'ulari va b.)ni;
- orkestr cholg'ularining texnik va ifoda imkoniyatlarini;
- to'liq orkestrlar partiturasini **bilishingiz kerak**;
- murakkab partituralarni tahlil etish hamda fortepianoda o'qish, cholg'u guruhlari, yakkanavoz partiyalar, cholg'u ansambli bo'ylab, shuningdek yaxlit tarzda, musiqaning tabiati va qiyofasini anglash;
- turli xil tarkibdagi orkestrlar uchun amaliy cholg'ulashtirish;
- orkestrlar uchun har xil janrlardagi asarlarni moslashtirish **ko'nikmalariga ega bo'lishingiz kerak**;
- jahon klassik musiqasi, shuningdek hozirgi zamon mualliflarining partituralarini o'rganish borasidagi bilim va ko'nikmalarni amalda qo'llay olish;
- orkestr cholg'ularining ifoda vositalarini partiturada aks ettira bilish;
- orkestr cholg'ularining texnik imkoniyatlarini yaqqol belgilash;
- orkestr ijrochilik mahoratini yangicha talqin etish **malakalariga ega bo'lishingiz kerak**.

Fanning o'quv rejadagi boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi va uslubiy jihatdan uzviy ketma-ketligi nimadan iborat?

CHolg'ushunoslik fani ixtisosiy va umumkasbiy fanlar - CHolg'ulashtirish, Partitura o'qish, Ixtisoslik kabilar bilan uslubiy jihatdan uzviy bog'liq va ulardan olingan bilimlarni ma'lum darajada to'ldirishga xizmat qiladi. o'quv rejada belgilangan semestrlarda o'qitiladi. Dasturni amalga oshirish o'quv rejasidagi umumkasbiy va ixtisoslik fanlaridan etarli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishni talab etadi.

Fanning san'at tizimidagi o'rnini bilasizmi?...

"Cholg'ushunoslik" fani ixtisosiy fan hisoblanadi. Badiiy jamoalarda, ya'ni orkestrlar tomonidan ijro etilayotgan asarlarni asosan ta'lim muassasasida o'rgangan bilimlari, ko'nikmalariga asoslangan holda ijodkor yaratadi. Tinglash yoki ijro jarayonida mazkur partituralardagi kamchilik va rotuqlarni o'rganish, tahlil qilish ham fanning ijodiy jarayonlar bilan bog'liqligini belgilaydi.

"Cholg'ushunoslik" fani talabalarga cholg'ular haqidagi bilimlarni amalda sinab, kompozitorlar yaratgan asarlarni partitura qilishni o'rgatadi.

Fanni o'qitishda zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalaridan unumli foydalaniladi!...

Siz talabalarni mazkur fanni o'zlashtirishlaringizda o'qitishning ilg'or va zamonaviy usullaridan foydalanish, yangi informatsion-pedagogik texnologiyalarni tadbiq etish muhim ahamiyatga egadir. Fanni o'zlashtirishda darslik, o'quv va uslubiy qo'llanmalar, ma'ruza matnlari, tarqatma materiallar, elektron materiallar, sintezatorlar hamda musiqiy komp'roter dasturlaridan foydalaniladi.

Dasturning informatsion-metodik ta'minoti mavjud!...

Mazkur fanni o'zlashtirishda ta'limning zamonaviy metodlari (xususan, interfaol), pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ijodiy o'quv jarayonida unumli qo'llaniladi. Axborot-resurs markazlari komp'rotarlari, "Internet", "Ziyonet" kabi axborot resurs tarmoqlari, maxsus Veb-saytlar sahifalaridan unumli foydalanish, maxsus o'quv adabiyotlari - darslik, o'quv qo'llanma, uslubiy qo'llanma, metodik tavsiyalar, nota grafikasi rozasidan amaliy komp'rotar dasturlaridan keng foydalanish nazarda tutiladi.

Xalq cholg'ulari orkestri va uning partiturasasi. Orkestrlar tarixidan qisqacha ma'lumotlar eslaymiz... Cholg'ular va ularning paydo bo'lishi qadim-qadim davrlarga borib taqalishini eslaymiz... Ma'lumotlarga asoslanib, turli xalqlarning dastlabki musiqa cholg'ulari paydo bo'lish va rivoj topish davrlarining taxmin qilinishini eslaymiz... Zamonaviy ijrochilik amaliyotida qo'llanilayotgan cholg'ular haqida gapiramiz... Fanni o'zlashtirishimiz uchun zarur manbalar va adabiyotlar 1-mavzumiz oxirida berilgan, tanishib olaylik...

O'ZBEK XALQ CHOLG'ULARI ORKESTRINING TO'LIQ PARTITURASI VA UNI TASHKIL ETADIGAN CHOLG'U GURUHLARI HAQIDA

O'zbek xalq cholg'ulari orkestrining partiturasasi 5 ta cholg'ular guruhini o'z ichiga oladi. Bular:

Puflama cholg'ular guruhi (Kichik nay, Naylar, Surnaylar, Qo'shmaylar);

Torli-urma cholg'ular guruhi (Changlar);

Torli-chertma (mizrobli) cholg'ular guruhi

(Rubob-primalar, Qashqar ruboblari, Afg'on ruboblari, Dutorlar, Dutor-baslar, Dutor-kontrabaslar);

Zarbli cholg'ular guruhi

(Litavralar, Doyra, Nog'ora, Qayroq, Safoyil, Kichik baraban, Katta baraban, Zil (tarelkalar) va boshqalar);

Torli-kamonli cholg'ular guruhi

(I va II g'ijjaklar, g'ijjak-al'tlar, g'ijjak-qobuz baslar, g'ijjak-qobuz kontrabaslar).

Yuqorida sanab o'tilgan orkestrni tashkil etuvchi guruhlar tarkibiga kiradigan cholg'ular nomi, sozlanishi, yozilishi va eshinishi bo'yicha diapazoni, transpozitsiya qilinishi yoki qilinmasligi haqidagi **ma'lumotlar jadvallar tarzida o'zlashtirilishi** yaxshi natijalar beradi.

Mustaqil ta'limni tashkil etishning shakli va mazmuni nimalardan iborat???

Mustaqil ta'limni tashkil etishda mazkur fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish mumkin:

- darslik, o'quv qo'llanma, maxsus yoki ilmiy adabiyotlar (monografiyalar, maqolalar) bo'yicha fanlar boblari va mavzularini o'rganish;
- tarqatma materiallar bo'yicha ma'ruzalar qismini o'zlashtirish;
- avtomatlashtirilgan o'rgatuvchi nazorat qiluvchi tizimlar bilan ishlash;
- yangi musiqiy texnik vositalar va texnologiyalarni o'rganish;
- talabaning ilmiy tekshirish (ijodiy) ishlarini (TITI) bajarish bilan bog'liq bo'lgan fanlar bo'limlari yoki mavzularini chuqur o'rganish;

- faol o'qitish uslubidan foydalaniladigan o'quv mashg'ulotlari (ishbilar o'yinlar, diskussiyalar, seminarlar, kollokviumlar va b.).

Mustaqil ta'limni tashkil etishning mazmuni axborot-ta'lim resurslaridan, ta'lim muassasasida mavjud kutubxona, fonoteka va videoteka jamg'armasidan, repetitoriyalardan, o'quv laboratoriyalari, ovoz yozuvi studiyalari, teleradiokompaniya kanallari va konsert zallaridan unumli foydalanishdan, bajarilgan ishlarning tahlilini bayon etishdan iboratdir. Mazkur fanning xususiyatlaridan kelib chiqib kasbiy mahoratni rivojlantirish va takomillashtirishga qaratilgan vazifalarni maqsadli amalga oshirish ham nazarda tutiladi.

Tayanch tushunchalar: cholg'ushunoslik, o'zbek xalq cholg'u asboblari orkestri, partitura, partitura yaratish, to'liq katta orkestrlar tarkibi

Mustaqil ish mavzusi:

Orkestrlar va ularning turlari;

XChO va uning partiturasini;

Orkestr tarkibidagi turli guruhlar tavsifi;

Adabiyotlar:

Mansurov A. Cholg'ulashtirish bo'yicha amaliy namunalar va mashqlar. T., 2006; T., 2008.

Alimov F. O'zbek xalq cholg'u orkestri. Toshkent, «Musiqqa», 2004.

Petrosoyants A. Instrumentovedenie «Uzbekskie narodnie instrumenti». T., «Izd. im. G.Gulyama». 1990.

Varelas S. Partitura o'qish kursi. T., «O'qituvchi». 1974.

Gienko B. Instrumentovka (dlya orkestra uzbekskix narodnix instrumentov). Tashkent, 1970.

2- mavzu: Torli-kamonli cholg'ular

Torli-kamonli cholg'ular guruhiga kiradigan - g'ijjak, g'ijjak-al't, g'ijjak-bas va g'ijjak-kontrabas tavsifi, tuzilishi, sozlanishi, diapazoni, texnik imkoniyatlari haqida...

Quyida keltirilgan jadvalga e'tibor qaratamiz. Bugungi mashg'ulotimizda o'rganishimiz kerak bo'lgan cholg'ularning nomlanishi, sozlanishi, yozilishi va eshinishi bo'yicha diapazoni va transpozitsiya qilinishi yoki qilinmasligi (agar qaysidir bir cholg'u shu toifa bo'lsa!), bilishimiz lozim bo'lgan zarur ma'lumotlar unga kiritilgan. Aynan jadval shaklida berilgan bu bilimlarni qayta-qayta takrorlash yo'li bilan ko'p yillarga esda qoldirish mumkin. Buni birgalikda sinab ko'ramiz...

Shu bilan birga Sizlardan vakillar tanlaymizda, amaliy tarzda har bir cholg'uni chalib ko'rasizlar. Qolganlar orkestr va ansambl' mashg'ulotlarida ham bu ishni bajarib ko'rsangiz bo'ladi...

O'zXChOning «Torli-kamonli cholg'ular guruhi» tarkibi bo'yicha ma'lumotlar

Cholg'uni ng nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozit tsiya qilinishi yoki qilinmasligi
		Yozilish i bo'yicha	Eshinish hi bo'yicha	
g'ijjaklar (I va II)	1- tor «Mi» ikkinchi oktava; 2- tor «Lya» birinchi oktava; 3- tor «re» birinchi oktava; 4- tor «Sol'» kichik oktava.	«Sol'» kichik oktavadan - «Lya» 4- oktavagacha	Yozilga nidek eshiriladi	Transpozit siya qilinmaydi
g'ijjak- al'tlar	1- tor «Lya» birinchi oktava; 2- tor «re» birinchi oktava; 3- tor «Sol'» kichik oktava; 4- tor «Do» kichik oktava.	«Do» kichik oktavadan - «Lya» 3- oktavagacha	Yozilga nidek eshiriladi	Transpozit siya qilinmaydi
g'ijjak- qobuz baslar	1- tor «Lya» kichik oktava; 2- tor «re» kichik oktava; 3- tor «Sol'» katta oktava; 4- tor «Do» katta oktava.	«Do» katta oktavadan - «re» 3- oktavagacha	Yozilga nidek eshiriladi	Transpozit siya qilinmaydi

g ^{‘ijjak-} qobuz kontrabaslar*	1-tor «Sol’» kichik oktava; 2-tor «re» kichik oktava; 3- tor «Lya» katta oktava; 4- tor «Mi» katta oktava.	«Mi» katta oktavadan - «Lya» 2- oktavagacha	«Mi» kontr oktavadan - «Lya» 1- oktavagacha	Yozilgani dan 1 oktava past eshitiladi
--	---	---	---	---

*) g^{‘ijjak-qobuz} kontrabas torlarining sozlanishi, notada yozilishi bo‘yicha ko‘rsatildi.

Ushbu fan bo‘yicha ma‘lum bir mavzularni o‘tib bo‘lingandan so‘ng, oliy ta‘lim muassasasining xususiyatlaridan kelib chiqib amaliy mashg‘ulotlar olib borilishi nazarda tutiladi. Bu - nazariy o‘rganilgan bilimlarni, amaliy ko‘nikmalar orqali mustahkamlab borishga yordam beradi. Xususan, amaliy mashg‘ulotlarda har bir mavzu rozasidan cholg‘uni chalib ko‘rish, kuylarning biror qismini notaga qarab ijro etib, tinglovchiga ta‘sirchanligi xususiyatlarini takroriy tajribalar (repetitsiyalar), ijro talqinlari orqali sinab ko‘rish yaxshi natija beradi. Amaliy mashg‘ulotlar ayrim asarlarning ijro talqinlari (musiqiy yozuvlari)ni tinglab ko‘rish, tajriba (repetitsiya)lar vositasida o‘z ijodiy (yoki ijro) yo‘nalishini aniqlash kabi zarur ko‘nikmalarni shakllantirishga qaratiladi. Musiqiy ijro yozuvi namunalarni turli uslublarda yozib olib saqlash, sadolanish variantlarini tahlil orqali o‘rganish vazifalari ham qo‘yiladi. Bugungi mavzudan boshlab amaliy ishlarni ham bajarib boramiz. Oxir oqibat barcha amaliy ishlarimiz “cholg‘ulashtirish”, deb nomlanadigan ijodiy ishga olib kelishi kerak. Bu nima???...

CHOLG‘ULASHTIRISH - IJODIY JARAYONDIR.

Har tomonlama keng va chuqur bilimlarga ega yuqori malakali musiqa san‘ati sohasidagi mutaxassislarni sifatli tayyorlash ishida muhim fanlardan hisoblangan - “cholg‘ulashtirish” fanini yuqori darajasida o‘rgatib borish ham ta‘lim ishlariga mas‘ullar, ijodkor ustozlar faoliyatida katta ahamiyat kasb etadi. chunki, bizlar yashayotgan davr, zamon o‘zgarishlarga yuz tutib borishi bilan har qanday san‘at turi, adabiyot, umuman olganda madaniyatimiz, xohlasak - xohlamasak, **j a h o n m a d a - n i y a t i d a y u z b e r a y o t g a n o‘ z g a r i s h v a y u t u q l a r , y a n g i l i k l a r d a n** ta‘ sirlanib, k u n s a y i n o‘ z g a r i b b o r a v e r a d i. Ayniqsa, insoniyatni kelajakka tezkor etaklayotgan, kun sayin rivojlanib borayotgan zamonaviy yuksak texnologiyalar va tezkor axborotlar davriga aylanayotgan XXI asrda buni yaqqol sezishimiz mumkin.

Orkestr musiqasi tarixidan **XX asrning birinchi choragi** faqat an‘anaviy ansambl‘ ko‘rinishidagi monodik ijrochilik bo‘lgani, **1930-40 yillarda** nota bilan chala oladigan, lekin an‘anaviy ijro yo‘llariga yaqin bo‘lgan ikki, uch ovozli («yo‘lli» deyilsa to‘g‘riroq bo‘lardi) musiqiy namunalarni ijro eta oladigan jamoalar tashkil topgani ma‘lumdir. **1950-60 yillarda** an‘anaviy ashula va raqs (yoki aynan sozandalar) ansamblarida ham ko‘p ovozli cholg‘u yo‘llari bilan sayqal berib ijro etishga intilishlar sezildi, polifoniya, deb nomlanadigan musiqiy fikrni anglatadigan uslublar paydo bo‘ldi. o‘tgan asrning **oxirgi choragida** esa to‘laqonli orkestr musiqasiga xos haqiqiy ko‘p ovozli, keng ma‘noda simfonik orkestrlar uchun yaratiladigan musiqa yozuviga, orkestrlashtirish yo‘sinlariga tortib borayotgan o‘z musiqamiz shakllanganligini, **XXI asrning** boshidan esa jahon talablariga javob bera oladigan, avvalam bor o‘ta zamonaviy talaygina asarlar yaratilganligi kuzatildi.

Yuqorida eslab o‘tilgan bunday o‘zgarishlar va rivojlanish dinamikasi zamirida zamon va davrlar talabidan kelib chiqib ijodiy izlanishlar qilgan kimningdir - kompozitor, bastakor yoki cholg‘ulashtirish ishidan yaxshi xabardor bo‘lgan ijodkor insonlarning mashaqqatli mehnati yotadi. Yana bir narsaga alohida e‘tibor qaratish joizki, kichik kuyni orkestr uchun asar

darajasiga ko'tarish, cholg'ulashtirish, ya'ni orkestrlashtirish asli katta kasbiy mahorat talab qiladi. Kichik bo'lsa-da, fortepiano uchun, ovoz yoki biror bir cholg'u uchun yozilgan taniqli ma'lum bir kamer asarni cholg'ulashtirib, uni badiiy jamoa tomonidan ijro ettirish partitura ijodkoriga zavq bag'ishlaydi, albatta. Demak, kichik kuyni ijrochilardan tashkil topgan badiiy jamoa uchun **ko'p ovoqli (polifonik) musiqaga o'girish**, ko'plab shnavandalarning e'tiborini yoqimlilik bilan o'ziga jalb qilaoladigan ijod mahsuliga - orkestr uchun asarga aylantirish ham katta san'atdir.

Ko'p yillar mobaynida sinovdan o'tgan ma'lum bir tajribaga asosan konservatoriyalar ta'lim ishlarini olib borish tizimida «cholg'ulashtirish» fanini amaliy o'rgatish uslubi azaldan shakllangan. Ustozlar har bir talabning imkoniyatlarini o'rganib, musiqa yo'nalishidagi boshlang'ich va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida to'plangan bilim va ko'nikmalar majmuasiga individual yondoshib, ijodiy ish uchun xalq kuylarini va kompozitorlarning fortepiano uchun yoki kamer-cholg'u, vokal asarlari klavirlarini saralab tanlaydilar. cholg'ulashtirish ishini o'zlashtirish jarayonida birdaniga to'liq katta orkestrga cholg'ulashtirish mushkul vazifa. Albatta, oldin orkestrning kichik guruhlariga, so'ng kamer orkestr tarkibi uchun maxsus mashqlar bajarib, «qo'lni o'rgatib» olinadi. Sekin-asta nozik tembrlar, musiqiy jilolar ko'rinishi ko'zga va quloqqa o'rmasa boshlaydi. cholg'ulashtirish, boshqacha aytganda, orkestrlashtirish faoliyatiga texnik ish sifatida qarash noto'g'ridir. Ma'lum bir mahoratga ega bo'lish, yaratuvchilikdan zavqlana olish, qolaversa, shu intellektual mehnat mahsulidan boshqalarni ham bahramand qilish ijodkor insonlar uchun ezgu ishdur. **Demak, o'quv fani bo'lmish - cholg'ulashtirish asosida ham ijodiy jarayon yotadi.**

MASHQLAR VA AMALIY NAMUNALAR

Y.Niyozovning "Cholg'ulashtirish bo'yicha amaliy namunalar va mashqlar" qo'llanmasidan foydalanib, **ch o l g' u l a s h t i r i s h** - deb nomlanadigan ijodiy jarayonni orkestr guruhleri uchun maxsus tuzilgan **t o p s h i r i q - m a s h q l a r** ni bajarib, asta-sekin shakllantirish mumkin. Ustozlarning ko'p yillik tajribasi shuni ko'rsatadiki, ilk ishlarni torlikamonli cholg'ular uchun mashqlardan boshlagan ma'qul ekan. Bunga asosiy sabab - torlikamonli cholg'ular guruhi Simfonik orkestrda ham o'zbek xalq cholg'ulari orkestrida ham etakchi, ya'ni «bosh guruh» hisoblanadi. Ijroda asosiy «yuk»ni o'z zimmasiga oladi, musiqiy obrazlar etarli darajada yangrab, tinglovchini ta'sirlantirib borishiga ko'maklashadi. So'ngra, mazkur qo'llanma uchun belgilab olingan maqsad va vazifalaridan kelib chiqib - «Puflamalar», «Torli-urmalar» va «Torli-chertmalar» guruhleri uchun cholg'ulashtiramiz.

Tavsiya etilayotgan mashqlar musiqiy parchalar sifatida - «A»), «B») va «V») qismlarga bo'lingan maxsus topshiriqlardan iborat. Har bir qism (masalan, «A» bandlar) - o'lchov, tonallik, temp nuqtai nazaridan o'zaro bir-birlari bilan bog'liqdir.

Qo'llanmada berilgan A m a l i y n a m u n a l a r d a orkestrning ma'lum bir guruhleri uchun cholg'ulashtirishga ajratib berilgan musiqiy parchalarning «A» bandlari qo'llanma muallifi tomonidan - tovushlar diapa-zoni, kuy tuzilishi, usul va garmoniyani mujassamlagan faktura nuqtai nazaridan, tanlangan cholg'ularga ijodiy yolg'izla-nishda taqsimlab chiqildi. «Ijodiy yolg'izlanish jarayoni»ni qo'llanma matnida birma-bir ta'riflash mushkul ish (!), u qanday bo'lishini har bir musiqachi albatta o'z boshidan kechirishi kerak. Aks holda tushunish ham tushuntirish ham qiyin. «A» bandli mashqlar qanday cholg'ulashtirilganini, **ya'ni** yosh musiqachi tomonidan cholg'ularga qanday taqsimlanganligini ustoz bilan birga tahlil qilish kerak.

Barcha orkestr guruhleri uchun ma'lum bir vazifalarni bajarib bo'lganimizdan keyin ularni birlashtirish, **yagona partitura** ko'rinishini tuzish sir-asrorlarini o'rganamiz. Shunda «Zarbilar»ni har bir guruh bo'lagi uchun «ijodiy boyitish zarurati»ni inobatga olib tanlaymiz va usullarini o'rnatilgan tartib-qoidalar asosida yozamiz. Bu xil namunalar mazkur qo'llanmaning 9-bo'limida - **«Orkestr guruhleri uchun cholg'ulashtirilgan amaliy namunalar va**

mashqlarni yagona to‘liq tarkibga birlash-tirish bo‘yicha ijodiy topshiriq» mavzusida o‘z aksini topgan.

Tayanch tushunchalar: Torli-kamonli cholg‘ular, g‘ijjak, g‘ijjak-al‘t, g‘ijjak-bas, g‘ijjak-kontrabas, sozlanish, diapazon, texnik imkoniyatlar

Mustaqil ish mavzusi:

- Orkestrlar va ularning turlari;
- XChO va uning partiturasini;
- Orkestr tarkibidagi turli guruhlar tavsifi;
- Tanlangan cholg‘uning paydo bo‘lish tarixi, orkestrdagi o‘rni, tuzilishi, diapazoni va ijro imkoniyatlari;
- Turli cholg‘ularda ijrochilik maktablarining shakllanishi mohir sozanda va ustozlarning o‘rni;
- Cholg‘ular haqidagi o‘quv adabiyotlari;
- Orkestr musiqasi rivojlanishida kompozitorlar ijodi va yo‘nalishlari;
- Turdosh cholg‘ularda amaliy ijrochilik tajribalari.

«Torli-kamonli cholg‘ular guruhi» uchun cholg‘ulashtirish mashqlari

Torli-kamonli cholg‘ular guruhiga kiradigan cholg‘ularda to‘rttadan to‘rt borligi barchaga ma‘lum. Demak, ularning har birida ikki, uch yoki to‘rt tovushlardan iborat bo‘lgan tovushlar jamlamasini yoki aniq nomlangan akkordlarni ham ijro etish mumkin. Akkordlar guruhdagi cholg‘u-larga taqsimlanayotganda tovush oraliqlari kvintalarni, sekstalarni tashkil etsa, ular jarangdor bo‘ladi va osongina ijro etiladi. Orkestr fakturasi to‘lib turadi, keng qamrovli va yoqimli sadolar taraladi. cholg‘ulardagi bunday qulayliklar ijrochi sozandalarga ham manzur bo‘ladi.

Quyidagi mashq-topshiriqlarni ushbu torli-kamonli cholg‘ular guruhi uchun cholg‘ulashtiring:

Adabiyotlar:

Mansurov A. Cholg‘ulashtirish bo‘yicha amaliy namunalari va mashqlar. T., 2006; T., 2008.

Abdullaeva O. Ansambli cholg‘ularini o‘rganish. Toshkent, «Musiqqa». 2006.

Alimov F. O‘zbek xalq cholg‘u orkestri. Toshkent, «Musiqqa», 2004.

Toshmuxamedov M. g‘ijjak darsligi. Toshkent, 1996.

Petrosyants A. Instrumentovedenie «Uzbekskie narodnie instrumenti». T., «Izd. im. G.Gulyama». 1990.

Yanov-Yanovskiy F. Zadachi po instrumentovke. T., «Izd. im. G.Gulyama». 1988. Varelas

S. Partitura o‘qish kursi. T., “O‘qituvchi”. 1974.

Gienko B. Instrumentovka (dlya orkestra uzbekskix narodnix instrumentov). Tashkent, 1970.

5-mavzu: Torli-chertma (mizrobli) cholg‘ular

Guruhga kiradigan - rubob prima, qashqar rubobi, afg‘on rubobi tavsifi, tuzilishi, sozlanishi, diapazoni, texnik-badiiy imkoniyatlari va shtrixlari haqida...

Quyida keltirilgan jadvalga e‘tibor qaratamiz. Bugungi mashg‘ulotimizda o‘rganishimiz kerak bo‘lgan cholg‘ularning nomlanishi, sozlanishi, yozilishi va eshutilishi bo‘yicha diapazoni va transpozitsiya qilinishi yoki qilinmasligi (agar qaysidir bir cholg‘u shu toifa bo‘lsa!),

bilishimiz lozim bo'lgan zarur ma'lumotlar unga kiritilgan. Aynan jadval shaklida berilgan bu bilimlarni qayta-qayta takrorlash yo'li bilan ko'p yillarga esda qoldirish mumkin. Buni birgalikda sinab ko'ramiz...

Shu bilan birga Sizlardan vakillar tanlaymizda, amaliy tarzda har bir cholg'uni chalib ko'rasizlar. Qolganlar orkestr va ansambl' mashg'ulotlarida ham bu ishni bajarib ko'rsangiz bo'ladi...

O'zXChOning «Torli-chertma (mizrobli) cholg'ular guruhi»¹ tarkibi bo'yicha ma'lumotlar

Cholg'uni ng nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozitsiya qilinishi yoki qilinmasligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshitilishi bo'yicha	
rubob- prima	1- tor«Mi» ikkinchi oktava; 2- tor «Lya» birinchi oktava; 3- tor «re» birinchi oktava; 4- tor «Sol'» kichik oktava.	«Sol'» kichik oktavadan - «Mi» 4- oktavagacha	Yozilga nidek eshitiladi	Transpozitsiya qilinmaydi
Qashqar rubobi 2	1-va 2- qo'sh torlar - «Lya» birinchi oktava; 3- va 4- qo'sh torlar «Mi» birinchi oktava; 5-tor «Si» yoki «Lya» kichik oktava.	«Si» yoki «Lya» kichik oktavadan - «Lya» 3- oktavagacha	«Si» yoki «Lya» katta oktavadan - «Lya» 2- oktavagacha	Yozilgani dan 1 oktava past eshitiladi
Afg'on rubobi **	1-va 2- qo'sh torlar - «Lya» birinchi oktava; 3- va 4- qo'sh torlar «Mi» birinchi oktava; 5-tor «Si» yoki «Lya» kichik oktava.	«Si» yoki «Lya» kichik oktavadan - «Lya» 3- oktavagacha	«Si» yoki «Lya» katta oktavadan - «Lya» 2- oktavagacha	Yozilgani dan 1 oktava past eshitiladi

Mashg'ulotimizning amaliy ishlariga bir qiziqarli savolni o'rtaga tashlasam???...

- BIR OVOZLI MONODIK KUY ASOSIDA PARTITURA YARATSA BO'LADIMI?!

Xa, partitura yaratsa bo'ladi! . . .

Avvalam bor o'sha - «bizga kerak kuy»ni tanlashimiz darkor, so'ng yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib ko'p ovoz bo'lib ijro eta oladigan ansambl' yoki orkestr tarkibini tuzish lozim. Shu o'rinda yana bir savol tug'iladi:

- Bir ovozli monodik kuy asosida **partitura** yaratilsa, erishilgan ijod mahsulini

¹ Asar mohiyatidan kelib chiqib, partituralarda Tanbur, Sato, Ud kabi cholg'ular ham ishlatilishi mumkin;

² Ushbu cholg'ular torlarining sozlanishi, notada yozilishi bo'yicha ko'rsatildi.

«cholg'ulashtirish» deb atash kerakmi yoki «orkestrga moslashtirish» debmi?!

Ijodiyot ahli, agar bir kuy (xoh u xalqnik bo'lsin, xoh bastakorniki!) xalqning qulog'iga ko'p yillar mobaynida singib ketgan bo'lsa-da, uning asosida orkestr bo'lib ijro etish uchun partiturasini tuzilsa, bunday holatlarda - «**orkestrga falonchi (!) moslashtirgan**» deb belgilash ma'qulligini ta'kid-lashmoqda. Bunda mantiq bor, albatta. Orkestrlashtirish bosqichlari haqidagi fikrlarimizga yana qaytamiz.

Shunday qilib cholg'ulashtirish uchun kuy ham tanlanib, orkestr tarkibi tuzilgandan so'ng ijodiy jarayonning asosiy rejalashtirish qismi, bajarish ishlari o'z-o'zidan bir-biriga bog'lanib keladi,

ya ' n i:

- a) qaysi cholg'ularga asosiy kuy yo'lini beramiz?;
- b) qaysi cholg'ular garmonik yoki ritmik ko'mak vazifasini bajaradi?;
- v) zarbli cholg'ularga qanday usul tanlaymiz?;
- g) partiturada qo'shimcha kuy yo'llarini to'qib yozish kerakmi?;
- d) yana nimalarga e'tibor bermoq lozim?
- kabi fikrlar jamlanadi.

Amaliy namunalari va mashqlarga o'tishdan oldin, misol tariqasida, XX asrning taniqli bastakori **Faxriddin Sodiqov** tomonidan yaratilgan - «**O'zbekcha val's**»ining monodik kuyini, ya'ni, bir ovozda kuy yo'lini chalib yaqindan tanishib chiqaylik. So'ng uning ko'p ovozlilik sayqalini berib ijro etishga mo'ljallangan, mazkur o'quv qo'llanmasi muallifi tomonidan orkestrga moslashtirilgan partitura namunasi havola qilinadi. Uni ham ko'p marotaba chalib, diqqat bilan tinglash zarur.

«O'ZBEKCHA VAL'S»

(Kuyning dastlabki monodik ko'rinishi)

Faxriddin SODIQOV musiqasi

Tempo di valse 1

p *mf* simile

11 2

22

33 3

f

44

55

66

3

4

77

3

5

f

88

(tr)

tr

3

98

6

mf

107

7

p — *f*

119

3

130

138

3

mp

«O'zbekcha val's» partiturasining tahlili (O.Abdullayeva qo'llanmasi bo'yicha)

Bastakor Faxriddin Sodiqovning «O'zbekcha val's» deb nomlangan bir ovozli monodik asar kuyi va uning asosida yaratilgan (orkestrga moslashtirilgan varianti) yuqorida keltirilgan parti-turani quyidagi savollarga binoan ustoz bilan birga tahlil qiling, xulosa chiqaring:

1. Xalq cholg'ulari kamer orkestri ijrosi uchun moslashtirilgan «O'zbekcha vaFs»ning asosiy mavzu - kuy yo'li partiturada qaysi cholg'ularga bo'lib berilgan?
2. Qaysi cholg'ular (guruhlar) garmonik yoki ritmik ko'makchi vazifasini bajarmoqda?
3. Zarbli cholg'u sifatida tanlangan «doyra yo'li»da val's usuli necha xil ko'rinishda namoyon bo'lmoqda? Bunday taktlarini belgilang?
4. Asosiy mavzuga yo'ldosh sifatida 2-kuy yo'li, 3-kuy yo'li to'qilganmi, to'qilgan bo'lsa ular qaysi paytlarda va nechanchi taktlarda paydo bo'lmoqda?
5. Umuman olganda ushbu - «O'zbekcha val's» kuyi asosida yaratilgan orkestr uchun partituraning qanday yutuq va kamchiliklari bor?

Tayanch tushunchalar: torli-chertma (mizrobli) cholg'ular, rubob prima, qashqar rubobi, afg'on rubobi

Mustaqil ish mavzusi:

- Orkestr tarkibidagi turli guruhlar tavsifi;
- Tanlangan cholg'uning paydo bo'lish tarixi, orkestrdagi o'rni, tuzilishi, diapazoni va ijro imkoniyatlari;
- Turli cholg'ularda ijrochilik maktablarining shakllanishi mohir sozanda va ustozlarning o'rni;
- Cholg'ular haqidagi o'quv adabiyotlari;
- Turdosh cholg'ularda amaliy ijrochilik tajribalari.
- Taniqli xalq kuylari, mumtoz qo'shiq va ashulalar ohanglari asosida yaratilgan shunga o'xshash orkestrga moslashtirilgan partituralar bor-yo'qligini surushtiring, kutubxona jamg'armasidan foydalanib ro'yxat tuzing va topilgan namunalarni tahlil qiling;
- Audio yoki CD yozuvini topib tinglab ko'ring.

Adabiyotlar:

- Mansurov A. Cholg'ulashtirish bo'yicha amaliy namunalar va mashqlar. T., 2006; T., 2008.
- Abdullaeva O. Ansambli' cholg'ularini o'rganish. Toshkent, «Musiqqa». 2006.
- Alimov F. o'zbek xalq cholg'u orkestri. Toshkent, «Musiqqa», 2004.
- Dadamuxamedov A. rubob prima darsligi. Toshkent, 2004.
- Ergashev g'. Afg'on rubobi darsligi. Toshkent, 2004.
- Nurmatov X. Qashqar rubobi. Toshkent, 2003.
- Qosimov r. Musiqqa asboblari - «Ud». Toshkent, 2002.
- Qosimov r. An'anaviy tanbur ijrochiligi. Toshkent, 2002.
- Petrosyants A. Instrumentovedenie «Uzbekskie narodnie instrumenti». T., «Izd. im. G.Gulyama». 1990.
- Yanov-Yanovskiy F. Zadachi po instrumentovke. T., «Izd. im. G.Gulyama». 1988. Varelas S. Partitura o'qish kursi. T., «O'qituvchi». 1974.
- Gienko B. Instrumentovka (dlya orkestra uzbekskix narodnix instrumentov). Tashkent, 1970.

6-mavzu: Torli-chertma (mizrobli) cholg'ular

Guruhga kiradigan -dutorlar, dator-bas, dator-kontrabas va orkestrlarda kam ishlatiladigan cholg'ular - ud, tanbur, sato tavsifi, tuzilishi, sozlanishi, diapazoni, texnik-badiiy imkoniyatlari va shtrixlari haqida...

Quyida keltirilgan jadvalga e'tibor qaratamiz. Bugungi mashg'ulotimizda o'rganishimiz kerak bo'lgan cholg'ularning nomlanishi, sozlanishi, yozilishi va eshinishi bo'yicha diapazoni va transpozitsiya qilinishi yoki qilinmasligi (agar qaysidir bir cholg'u shu toifa bo'lsa!), bilishimiz lozim bo'lgan zarur ma'lumotlar unga kiritilgan. Aynan jadval shaklida berilgan bu bilimlarni qayta-qayta takrorlash yo'li bilan ko'p yillarga esda qoldirish mumkin. Buni birgalikda sinab ko'ramiz...

Shu bilan birga Sizlardan vakillar tanlaymizda, amaliy tarzda har bir cholg'uni chalib ko'rasizlar. Qolganlar orkestr va ansambl' mashg'ulotlarida ham bu ishni bajarib ko'rsangiz bo'ladi...

O'zXChOning «Torli-chertma (mizrobli) cholg'ular guruhi»* tarkibi bo'yicha
ma'lumotlar

Cholg'uning nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozitsiya qilinishi yoki qilinmasligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshinishi bo'yicha	
Dutor **	1- tor «Lya» yoki «Sol'» birinchi oktava; 2- tor «Mi» yoki «re» birinchi oktava.	«Mi» yoki «re» kichik oktavadan - «Si» 2- oktavagacha	«Mi» yoki «re» katta oktavadan - «Si» 1- oktavagacha	Yozilganidan 1 oktava past eshutiladi
Dutor bas	1- tor «Lya» kichik oktava; 2- tor «re» kichik oktava; 3- tor «Sol'» katta oktava; 4- tor «Do» katta oktava.	«Do» katta oktavadan - «Lya» 1- oktavagacha	Yozilganidek eshutiladi	Transpozitsiya qilinmaydi
Dutor kontrabas**	1-tor «Sol'» kichik oktava; 2-tor «re» kichik oktava; 3- tor «Lya» katta oktava; 4- tor «Mi» katta oktava.	«Mi» katta oktavadan - «Sol'» 1- oktavagacha	«Mi» kontr oktavadan - «Sol'» kichik oktavagacha	Yozilganidan 1 oktava past eshutiladi

*) Asar mohiyatidan kelib chiqib, partituralarda Tanbur, Sato, Ud kabi cholg'ular ham ishlatilishi mumkin;

***) Ushbu cholg'ular torlarining sozlanishi, notada yozilishi bo'yicha ko'rsatildi.

Tayanch tushunchalar: Torli-chertma (mizrobli) cholg'ular, datorlar, dator-bas, dator-

kontrabas, ud, tanbur, sato

Mustaqil ish mavzusi:

- XChO va uning partiturasini;
- Orkestr tarkibidagi turli guruhlar tavsifi;
- Tanlangan cholg'uning paydo bo'lish tarixi, orkestrdagi o'rni, tuzilishi, diapazoni va ijro imkoniyatlari;
- Turli cholg'ularda ijrochilik maktablarining shakllanishi mohir sozanda va ustozlarning o'rni;
- Cholg'ular haqidagi o'quv adabiyotlari;
- Turdosh cholg'ularda amaliy ijrochilik tajribalari.

«Torli-chertma cholg'ular guruhi» uchun cholg'ulashtirish mashqlari

Torli-chertma (mizrobli) cholg'ular guruhiga kiradigan cholg'ularda 2, 3 yoki 4 ta nota tovushlariga torlari sozlangan bo'lishini bilamiz. Demak, ularning har birida ikki, uch yoki to'rt tovushdan iborat bo'lgan akkordlarni ham ijro etish mumkin. Akkordlar cholg'ularga taqsimlanayotganda tovush oraliqlari tertsiya, kvarta, kvinta, sekstallarni tashkil etsa, ular jarangdor bo'ladi, ijro etishga o'ta qulay bo'ladi hamda zarur ohangdorlikka etishishga yordam ko'rsatadi.

Quyidagi mashq-topshiriqlarni ushbu torli-chertma cholg'ular guruhi uchun cholg'ulashtiring:

Adabiyotlar:

- Mansurov A. Cholg'ulashtirish bo'yicha amaliy namunalar va mashqlar. T., 2006; T., 2008.
- Abdullaeva O. Ansambli' cholg'ularini o'rganish. Toshkent, «Musika». 2006.
- Alimov F. O'zbek xalq cholg'u orkestri. Toshkent, «Musika», 2004.
- Turapov Z. Dutor bas. Toshkent, 2004.
- Qosimov R. Musika asboblari - «Ud». Toshkent, 2002.
- Qosimov R. An'anaviy tanbur ijrochiligi. Toshkent, 2002.
- Petrosyants A. Instrumentovedenie «Uzbekskie narodnie instrumenti». T., «Izd. im. G.Gulyama». 1990.
- Yanov-Yanovskiy F. Zadachi po instrumentovke. T., «Izd. im. G.Gulyama». 1988.
- M.Asilov, F.Vasil'ev. Toshkent, Dutor darsligi. 1977.
- Varelas S. Partitura o'qish kursi. T., «O'qituvchi». 1974.
- Gienko B. Instrumentovka (dlya orkestra uzbekskix narodnix instrumentov). Tashkent, 1970.

9-mavzu: Damli cholg'ular

Damli cholg'ular, ya'ni puflama cholg'ular guruhiga kiradigan - nay, kichik nay, qo'shnay va kam ishlatiladigan - surnay, karnay, bolaman haqida; ularning tuzilishi, sozlanishi, diapazoni, texnik-badiiy imkoniyatlari va shtrixlari haqida...

Quyida keltirilgan jadvalga e'tibor qaratamiz. Bugungi mashg'ulotimizda o'rganishimiz kerak bo'lgan cholg'ularning nomlanishi, sozlanishi, yozilishi va eshitilishi bo'yicha diapazoni va transpozitsiya qilinishi yoki qilinmasligi (agar qaysidir bir cholg'u shu toifa bo'lsa!), bilishimiz lozim bo'lgan zarur ma'lumotlar unga kiritilgan. Aynan jadval shaklida berilgan bu bilimlarni qayta-qayta takrorlash yo'li bilan ko'p yillarga esda qoldirish mumkin. Buni birgalikda sinab ko'ramiz...

Shu bilan birga Sizlardan vakillar tanlaymizda, amaliy tarzda har bir cholg'uni chalib

ko'rasizlar. Qolganlar orkestr va ansambl' mashg'ulotlarida ham bu ishni bajarib ko'rsangiz bo'ladi...

O'zXChOning «Puflama cholg'ular guruhi»3 tarkibi bo'yicha
m a ' l u m o t l a r

Cholg'un ing nomi	Sozlanis hi	Diapazoni		Transpozitsiya qilinishi yoki qilinmasligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshitilishi bo'yicha	
Nay pikkolo (kichik na'y)	(«lya»)	«re» birinchi oktavadan - «Sol'» 3- oktavagacha	«re» ikkinchi oktavadan - «Sol'» 4- oktavagacha	Yozilganidan 1 oktava baland eshitiladi
Nay	(«lya»)	«Lya» birinchi oktavadan - «re» 4- oktavagacha	Yozilgani dek eshitiladi	Transpozitsiya qilinmaydi
Surnay **	(«lya»)	«Si» kichik oktavadan - «Sol'» 3- oktavagacha	Yozilgani dek eshitiladi	Transpozitsiya qilinmaydi
Qo'shnay	(«lya»)	«re» birinchi oktavadan - «Sol'» 2- oktavagacha	Yozilgani dek eshitiladi	Transpozitsiya qilinmaydi

**) Surnay (an'anaviy) cholg'usi temperatsiyaga tushmaganligi sababli zamonaviy orkestrlarda uning o'rniga tembr jihatidan yaqin bo'lgani uchun evropa cholg'usi hisoblanmish - goboy ishlatilishi ma'qulligini amaliyot tasdiqladi.

Tayanch tushunchalar: damli cholg'ular, puflama cholg'ular, nay, kichik nay, qo'shnay, surnay, karnay

Mustaqil ish mavzusi:

- XChO va uning partituras;
- Orkestr tarkibidagi turli guruhlar tavsifi;
- Tanlangan cholg'uning paydo bo'lish tarixi, orkestrdagi o'rni, tuzilishi, diapazoni va ijro imkoniyatlari;
- Turli cholg'ularda ijrochilik maktablarining shakllanishi mohir sozanda va ustozlarning o'rni;
- Cholg'ular haqidagi o'quv adabiyotlari;
- Turdosh cholg'ularda amaliy ijrochilik tajribalari.

3 Ayrim xalq ohanglaridan foydalanish an'analari bilan bog'liq partituralarda Karnay, Surnay (an'anaviy), sibizg'a, changqobuz kabi qadimiy cholg'ularimiz ham ishlatilishi mumkin;

«Puflama cholg'ular guruhi» uchun cholg'ulashtirish mashqlari

Puflama cholg'ular guruhiga kiradigan cholg'ular faqat bir ovozli tovush taratishini inobatga olgan holda cholg'ulashtirish ishlarini amalga oshirish mumkin. Agar guruh 6 ta cholg'udan tashkil topgan bo'lsa 6 tovushli akkordni (yoki ovozli kuyni), agar 7 ta cholg'udan tashkil topgan bo'lsa, 7 tovushli akkordni (yoki ovozli kuyni) har bir cholg'u uchun 1 ovozdin qilib taqsimlab chiqish mumkin. Agarda cholg'ulashtirish uchun zarur bo'lgan tovushlar soni guruhdagi cholg'ular sonidan kam bo'lsa, cholg'ularni unison uslubida ishlatish mumkinligi ham yodimizdan chiqmasligi zarur.

Quyida cholg'ulashtirish uchun tavsiya etilayotgan mashqlarni puflama cholg'ular guruhining har bir cholg'usi uchun qulay registr diapazonlarida kuy yo'llariga ajratib, ularning hamohangligini ta'minlash lozim.

Quyidagi mashq-topshiriqlarni ushbu puflama cholg'ular guruhi uchun cholg'ulashtiring:

Adabiyotlar:

- Mansurov A. CHolg'ulashtirish bo'yicha amaliy namunalar va mashqlar. T., 2006; T., 2008.
- Abdullaeva O. Ansambli' cholg'ularini o'rganish. Toshkent, «Musiqqa». 2006.
- Alimov F. o'zbek xalq cholg'u orkestri. Toshkent, «Musiqqa», 2004.
- Toirov M., Petrosyants A. Musiqqa asboblari - «Nay». Toshkent, 2002.
- Petrosyants A. Instrumentovedenie «Uzbekskie narodnie instrumenti». T., «Izd. im. G.Gulyama». 1990.
- Yanov-Yanovskiy F. Zadachi po instrumentovke. T., «Izd. im. g.gulyama». 1988.
- Varelas S. Partitura o'qish kursi. T., «O'qituvchi». 1974.
- Gienko B. Instrumentovka (dlya orkestra uzbekskix narodnix instrumentov). Tashkent, 1970.

10-mavzu: Torli-urma cholg'ular

Chang va uning tuzilishi, sozlanishi, texnik-badiiy imkoniyatlari, shtrixlari haqida...

Quyida keltirilgan jadvalga e'tibor qaratamiz. Bugungi mashg'ulotimizda o'rganishimiz kerak bo'lgan cholg'ularning nomlanishi, sozlanishi, yozilishi va eshinishi bo'yicha diapazoni va transpozitsiya qilinishi yoki qilinmasligi (agar qaysidir bir cholg'u shu toifa bo'lsa!), bilishimiz lozim bo'lgan zarur ma'lumotlar unga kiritilgan. Aynan jadval shaklida berilgan bu bilimlarni qayta-qayta takrorlash yo'li bilan ko'p yillarga esda qoldirish mumkin. Buni birgalikda sinab ko'ramiz...

Shu bilan birga Sizlardan vakillar tanlaymizda, amaliy tarzda har bir cholg'uni chalib ko'rasizlar. Qolganlar orkestr va ansambli' mashg'ulotlarida ham bu ishni bajarib ko'rsangiz bo'ladi...

O'zXChOning «Torli-urma cholg'ular (changlar) guruhi»* tarkibi bo'yicha
ma'lumotlar

Cholg' uning nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozitsiya qilinishi yoki qilinmasligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshitilishi bo'yicha	
Chang	Yarim tondan tempera-tsiya bo'yicha (xarraklar qatorlari joylashuvidan kelib chiqadigan noziklikni alohida o'rganish lozim).	«Sol'» kichik oktavadan - «Fa diez» 3-oktavagacha	Yozilganidek eshitiladi	Transpozitsiya qilinmaydi

*) Torli-urma cholg'ular guruhida «Qonun» cholg'usining ishlatilishi ham hozirgi kunda amaliyotga kirib borayapti.

Tayanch tushunchalar: torli-urma cholg'ular, chang tuzilishi, shtrixlar

Mustaqil ish mavzusi:

XChO va uning partiturasini;

Orkestr tarkibidagi turli guruhlar tavsifi;

Tanlangan cholg'uning paydo bo'lish tarixi, orkestrdagi o'rni, tuzilishi, diapazoni va ijro imkoniyatlari;

Turli cholg'ularda ijrochilik maktablarining shakllanishi mohir sozanda va ustozlarning o'rni;

Cholg'ular haqidagi o'quv adabiyotlari;

Turdosh cholg'ularda amaliy ijrochilik tajribalari.

«Torli-urma cholg'ular guruhi» uchun cholg'ulashtirish mashqlari

Torli-urma cholg'ular (changlar)da keng diapazon mavjudligi barchaga ma'lum. changlar ko'p hollarda 2 ga bo'linib, 1- va 2-kuy yo'llarini ijro etishadi. Ular cho'plar yordamida 4 ovozli (dinamik belgilari - «pianissimo»dan «fortissimo»gacha), bar-moqlar bilan chertib yoki cho'plarning orqa uchi bilan tirnab (pitstikato) chalinganda esa 6-8 tovushli akkordlarni ham (dinamik belgilari - «piano» atrofida) jarangdor yangrashini ta'minlash mumkinligini inobatga olish lozim. Quyidagi mashqlarni changlar uchun qulay registrlarda kuy yo'llariga ajratib, ularning texnik va badiiy imkoniyatlarini inobatga olib, ijroda hamohangligini nazarda tutib bajarmoq kerak.

Quyidagi mashq-topshiriqlarni ushbu torli-urma cholg'ular guruhi uchun cholg'ulashtiring:

Adabiyotlar:

Mansurov A. Cholg'ulashtirish bo'yicha amaliy namunalar va mashqlar. T., 2006; T., 2008.

Abdullaeva O. Ansaml' cholg'ularini o'rganish. Toshkent, «Musika». 2006.

Alimov F. O'zbek xalq cholg'u orkestri. Toshkent, «Musika», 2004.

Odilov A., Lutfullaev A. Musiqa asboblari - «Chang». Toshkent, 2002.

Petrosyants A. Instrumentovedenie «Uzbekskie narodnie instrumenti». T., «Izd. im.

G.Gulyama». 1990.

Yanov-Yanovskiy F. Zadachi po instrumentovke. T., «Izd. im. G.Gulyama». 1988. Varelas S. Partitura o'qish kursi. T., "O'qituvchi". 1974.

Gienko B. Instrumentovka (dlya orkestra uzbekskix narodnix instrumentov). Tashkent, 1970.

13- mavzu: Zarbli cholg'ular

Zarbli cholg'ular guruhiga kiradigan o'zbek xalq cholg'ulari - doyra, nog'ora va kam ishlatiladigan - qayroq, safoyil tavsifi, tuzilishi, texnik-badiiy imkoniyatlari, tembri, koloriti, shtrixlari haqida...

Quyida keltirilgan jadvalga e'tibor qaratamiz. Bugungi mashg'ulotimizda o'rganishimiz kerak bo'lgan cholg'ularning nomlanishi, sozlanishi, yozilishi va eshitilishi bo'yicha diapazoni va transpozitsiya qilinishi yoki qilinmasligi (agar qaysidir bir cholg'u shu toifa bo'lsa!), bilishimiz lozim bo'lgan zarur ma'lumotlar unga kiritilgan. Aynan jadval shaklida berilgan bu bilimlarni qayta-qayta takrorlash yo'li bilan ko'p yillarga esda qoldirish mumkin. Buni birgalikda sinab ko'ramiz...

Shu bilan birga Sizlardan vakillar tanlaymizda, amaliy tarzda har bir cholg'uni chalib ko'rasizlar. Qolganlar orkestr va ansambl' mashg'ulotlarida ham bu ishni bajarib ko'rsangiz bo'ladi...

O'zXChOning «Zarbli cholg'ular guruhi»* tarkibi bo'yicha
m a ' l u m o t l a r

Cholg'uning nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozitsiya qilinishi yoki qilinmasligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshitilishi bo'yicha	
Doyra	Sozlanmaydi, me'yorida tortilgan teri qizdiriladi, umumiy partiturada bir chiziqda «bum-bak» usul shaklida yuqoridan yoki pastdan yoziladi. Yakkanavozlik asarlarida o'z yozuv nota grafikasiga ega.			
Nog'oral ar	Sozlanmaydi, 2 ta, me'yorida tortilgan teri qizdiriladi, bir chiziqda «tak-tum» usul shaklida yuqoridan yoki pastdan yoziladi.			
Safoyil	Sozlanmaydi, bir chiziqda usul shaklida yoziladi.			
Qayroq	Sozlanmaydi, bir chiziqda usul shaklida yoziladi.			

*) Shuningdek, jahon xalqlariga mansub boshqa turli cholg'ular - ksilafon, vibrafon, kastan'ettalar, qo'ng'iroqchalar, qo'ng'iroqlar, buben, jarangli uchburchak ham ishlatilishi mumkin. Ularning partiturada yozilish qoidalarini ustoz bilan alohida o'rganib olish lozim.

Tayanch tushunchalar: zarbli cholg'ular, o'zbek xalq cholg'ulari, doyra, nog'ora, qayroq, safoyil

Mustaqil ish mavzusi:

XChO va uning partiturasini;
 Orkestr tarkibidagi turli guruhlar tavsifi;
 Tanlangan cholg'uning paydo bo'lish tarixi, orkestrdagi o'rni, tuzilishi, diapazoni va ijro imkoniyatlari;
 Turli cholg'ularda ijrochilik maktablarining shakllanishi mohir sozanda va ustozlarning o'rni;
 Cholg'ular haqidagi o'quv adabiyotlari;
 Turdosh cholg'ularda amaliy ijrochilik tajribalari.

Adabiyotlar:

Mansurov A. Cholg'ulashtirish bo'yicha amaliy namunalari va mashqlar. T., 2006; T., 2008.
 Abdullaeva O. Ansambli' cholg'ularini o'rganish. Toshkent, «Musiqqa». 2006.
 Alimov F. O'zbek xalq cholg'u orkestri. Toshkent, «Musiqqa», 2004.
 Ikromov I. Doyra darsligi. Toshkent, 1997.

Petrosyants A. Instrumentovedenie «Uzbeckskie narodnie instrumenti». T., «Izd. im. G.Gulyama». 1990.

Yanov-Yanovskiy F. Zadachi po instrumentovke. T., «Izd. im. g.gulyama». 1988.

Varelas S. Partitura o'qish kursi. T., "O'qituvchi". 1974.

Gienko B. Instrumentovka (dlya orkestra uzbeckskix narodnix instrumentov). Tashkent, 1970.

14- mavzu: Zarbli cholg'ular

Simfonik orkestrdan kelib qo'shilgan evropa cholg'ulari - litavrular, kichik va katta barabanlar, buben, jarangli uchburchak, mis tovoqlar va boshqalar tavsifi, tuzilishi, texnik-badiiy imkoniyatlari, tembri, koloriti, shtrixlari haqida. Tovush balandligi aniq va noaniq bo'lgan zarbli cholg'ular va ularning partituralarda yozilish qoidalari...

Quyida keltirilgan jadvalga e'tibor qaratamiz. Bugungi mashg'ulotimizda o'rganishimiz kerak bo'lgan cholg'ularning nomlanishi, sozlanishi, yozilishi va eshinishi bo'yicha diapazoni va transpozitsiya qilinishi yoki qilinmasligi (agar qaysidir bir cholg'u shu toifa bo'lsa!), bilishimiz lozim bo'lgan zarur ma'lumotlar unga kiritilgan. Aynan jadval shaklida berilgan bu bilimlarni qayta-qayta takrorlash yo'li bilan ko'p yillarga esda qoldirish mumkin. Buni birgalikda sinab ko'ramiz...

Shu bilan birga Sizlardan vakillar tanlaymizda, amaliy tarzda har bir cholg'uni chalib ko'rasizlar. Qolganlar orkestr va ansambl' mashg'ulotlarida ham bu ishni bajarib ko'rsangiz bo'ladi...

O'zXChOning «Zarbli cholg'ular guruhi»* tarkibi bo'yicha ma'lumotlar

Cholg'uni ng nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozit siya qilinishi yoki qilinmasligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshinishi bo'yicha	
Litavrular (katta nog'oralar)	Cholg'uning o'lchamiga qarab sozlanadi, zamonaviy cholg'ularda tepki bilan soz o'zgartiriladi.	«Fa» katta oktavadan - «Sol'» kichik oktavagacha	Yozilgan idek eshiniladi	Transpozitsiya qilinmaydi
Kichik baraban	Sozlanmaydi, bir chiziqda usul shaklida yoziladi.			
Katta baraban	Sozlanmaydi, bir chiziqda usul shaklida yoziladi.			
Zil (tarekalar)	Sozlanmaydi, bir chiziqda usul shaklida yoziladi.			

*) Shuningdek, jahon xalqlariga mansub boshqa turli cholg'ular - ksilafon, vibrafon, kastan'ettalar, qo'ng'iroqchalar, qo'ng'iroqlar, buben, jarangli uchburchak ham ishlatilishi mumkin. Ularning partiturada yozilish qoidalarini ustoz bilan alohida o'rganib olish lozim.

Tayanch tushunchalar: simfonik orkestr, evropa cholg'ulari, litavrular, kichik va katta barabanlar, buben, jarangli uchburchak, mis tovoqlar, tembr, kolorit, tovush balandligi aniq va noaniq bo'lgan zarbli cholg'ular

Mustaqil ish mavzusi:

XChO va uning partiturasini;

Orkestr tarkibidagi turli guruhlar tavsifi;

Tanlangan cholg'uning paydo bo'lish tarixi, orkestrdagi o'rni, tuzilishi, diapazoni va ijro imkoniyatlari;

Turli cholg'ularda ijrochilik maktablarining shakllanishi mohir sozanda va ustozlarning

o'rne;

Cholg'ular haqidagi o'quv adabiyotlari;
Turdosh cholg'ularda amaliy ijrochilik tajribalari.

Adabiyotlar:

Mansurov A. Cholg'ulashtirish bo'yicha amaliy namunalar va mashqlar. T., 2006; T., 2008.

Abdullaeva O. Ansaml' cholg'ularini o'rganish. Toshkent, «Musiqqa». 2006.

Alimov F. O'zbek xalq cholg'u orkestri. Toshkent, «Musiqqa», 2004.

Petrosyants A. Instrumentovedenie «Uzbekskie narodnie instrumenti». T., «Izd. im. G.Gulyama». 1990.

Yanov-Yanovskiy F. Zadachi po instrumentovke. T., «Izd. im. G.Gulyama». 1988. Varelas

S. Partitura o'qish kursi. T., «O'qituvchi». 1974.

Gienko B. Instrumentovka (dlya orkestra uzbekskix narodnix instrumentov). Tashkent, 1970.

15- mavzu: O'zbek xalq cholg'ulari orkestri partiturasining o'ziga xos xususiyatlari.

Original asar, cholg'ulashtirish yoki boshqa orkestrlar uchun yaratilgan partituralarni XChOga moslashtirish asoslari... Shunday fikr bildirilganda ko'z oldingizga qanday jarayon kelayapti. Original asar bu albatta professional kompozitor tomonidan yaratilgan asar va uning partiturasini! Cholg'ulashtirish, deganda, endi hammamiz bilamizki, bu biror kamer asar klavirini aynan XChO uchun professional nuqtai nazardan cholg'ularga o'rnatilgan tartib-qoidalar asosida bo'lib chiqish demakdir. Moslashtirish esa, bu - boshqa bir orkestr turi uchun yaratilgan asar partiturasini, Aynan partiturasini XChO tarkibi uchun tartiblab chiqish, ya'ni partiturasini yaratishdir. Hamisha o'ziga xoslik degan tushunchani e'tiborda tutish zarur...

Tayanch tushunchalar: o'zbek xalq cholg'ulari orkestri partiturasining o'ziga xos xususiyatlari, original asar, boshqa orkestrlar uchun yaratilgan partituralarni XChOga moslashtirish

Mustaqil ish mavzusi:

Orkestrlar va ularning turlari;

XChO va uning partiturasini;

Orkestr tarkibidagi turli guruhlar tavsifi;

Turli cholg'ularda ijrochilik maktablarining shakllanishi mohir sozanda va ustozlarning o'rne;

Cholg'ular haqidagi o'quv adabiyotlari;

Partituralar bilan ishlash imkoniyatiga ega komp'yuter nota dasturlari (Sibelius, Finale va boshqalar)dan foydalangan holda zarur partitura nota matnini yozib, cholg'ular hamohangligini tinglab, tekshi-rib ko'ring va tegishli o'zgartirishlar kiritishga harakat qiling .

ORKESTR GURUHLARI UCHUN CHOLG‘ULASHTIRILGAN AMALIY NAMUNALAR VA MASHQLARNI YAGONA TO‘LIQ TARKIBGA BIRLASHTIRISH BO‘YICHA IJODIY TOPSHIRIQ

«Mashqlar va amaliy namunalar» mavzusida berilgan «A» bandlar amaliy namunalarini endi yagona to‘liq orkestr tarkibiga birlash-tirishimiz lozim. Buning uchun avvalombor nota qatorlari etarli bo‘lgan (ko‘p qatorli) partitura qog‘ozini tayyorla-shimiz darkor. Odatda, bunday nota varaqlari bilan o‘quv jarayoni ta‘min-langani bo‘ladi, lekin zamonaviy texnolo-giyalardan foydalanib, komp’yuterlarning nota dasturlari vositasida o‘zimiz zarur miqdordagi nota qatorlarini tayyorlab olishimiz mumkin. Qolaversa, mazkur o‘quv qo‘llanmada keltirilayotgan barcha ishlarni komp’yuter nota dasturlarining imko-niyatlaridan foydalanib bajarsa ham bo‘ladi.

Amaliy namunalarni, ya‘ni avvaldan ishlab tayyorlangan barcha «A» bandlar echimlarini yagona to‘liq tarkib parti-turasiga, albatta birin-ketin ko‘chirib chiqiladi. SHundan so‘ng, yangi ijodiy vazifa paydo bo‘ladi: asosiy kuy yo‘lini bir guruh ijro etayotgan paytda boshqa, ikkinchi guruh ko‘mak berib, qaysidir jihatlari bilan yangrayotgan tovushlarni to‘ldirib turishi, boyitib borishi zarur-ligi seziladi. Bu ijodkorning yillar mobaynida orttirilgan tajribasiga ham ko‘p bog‘liq, albatta. Akkordlarni «ikki-lantirish» yo‘li bilan, «fon» berish, asosiy kuy mavzusini unison uslubida ijro qilish yoki ikkinchi ovoz yo‘li o‘ylab topish bilan asarga sayqal beriladi. Bu vazifalar yosh musiqachi-ijodkor tomoni-dan turli variantlarda amaliy o‘zlashti-rilishi va sinab ko‘rilishi tavsiya eti-ladi. Bunda, zarbli cholg‘ularni kuy jilo- sidan kelib chiqib tanlash, usullarini mantiqan moslashtirishga alohida e‘tibor qaratish zarur.

Misol tariqasida mazkur qo‘llanmada keltirilgan «A» mashq-topshiriqlarimiz amaliy namunalarining umumlashuvini tahlil qilish tavsiya etiladi. Bunda cholg‘u guruhlarining o‘zaro munosabati, hamohang yangrashi, faktura jilolanishiga e‘tibor qaratilishi hamda qo‘llanilgan asosiy vositalarni ko‘rsata olish darkor.

Adabiyotlar:

Mansurov A. Cholg‘ulashtirish bo‘yicha amaliy namunalar va mashqlar. T., 2006; T., 2008.

Alimov F. O‘zbek xalq cholg‘u orkestri. Toshkent, «Musika», 2004.

Petrotyants A. Instrumentovedenie «Uzbekskie narodnie instrumenti». T., «Izd. im. G.Gulyama». 1990.

Varelas S. Partitura o‘qish kursi. T., “O‘qituvchi”. 1974.

Gienko B. Instrumentovka (dlya orkestra uzbekskix narodnix instrumentov). Tashkent, 1970.

18-mavzu: Orkestr musiqasining rivojlanishida o‘zbek bastakorlari ijodi va yo‘nalishlari

Orkestr uchun yaratilgan asarlar janri xilma-xilligi haqida. O‘zbek xalq cholg‘ulari orkestri uchun ijod qilishda yoki cholg‘ulashtirishda e‘tiborda bo‘lishi zarur bo‘lgan xususiyatlar...

A.Jabborovning “O‘zbekiston bastakorlari va musiqashunoslari” kitobidan To‘lqin Qurbonov, Mirsodiq Tojiyev, Farxod Alimov, Mustafo Bafoyev, Avaz Mansurov, Oydin Abdullayeva kabi kompozitorlarning hayoti va ijod yolini sinfda o‘qib, XChO uchun ijod namunalari haqida zarur bilimlarni bugun o‘zlashtirib olamiz (kitob o‘qiladi)...

Tayanch tushunchalar: Orkestr musiqasi, o‘zbek bastakorlari ijodi va yo‘nalishlari, asarlar janri xilma-xilligi, o‘zbek xalq cholg‘ulari orkestri uchun ijod qilish yoki cholg‘ulashtirish

Mustaqil ish mavzusi:

Cholg'ular haqidagi o'quv adabiyotlari;

Orkestr musiqasi rivojlanishida kompozitorlar ijodi va yo'nalishlari;

Adabiyotlar:

Mansurov A. Cholg'ulashtirish bo'yicha amaliy namunalar va mashqlar. T., 2006; T., 2008.

Abdullaeva O. Ansambl' cholg'ularini o'rganish. Toshkent, «Musiqqa». 2006.

Alimov F. o'zbek xalq cholg'u orkestri. Toshkent, «Musiqqa», 2004.

Petrosyants A. Instrumentovedenie «Uzbekskie narodnie instrumenti». T., «Izd. im. G.Gulyama». 1990.

Varelas S. Partitura o'qish kursi. T., «O'qituvchi». 1974.

Gienko B. Instrumentovka (dlya orkestra uzbekskix narodnix instrumentov). Tashkent, 1970.

Seminar mashg'ulotlarini tashkil etish

Seminar mashg'ulotlarini tashkil etish kalendar'-tematik plan asosida bo'ladi. Nazariy va amaliy mashg'ulotlarida o'zlashtirilgan bilim va ko'nikmalarni har oyning oxirgi haftalarida seminar mashg'ulotlarida turli shakllar bilan sinovlardan o'tkaziladi. Seminar mashg'ulotlari fanni kasbiy tayyorgarlik talablari darajasida o'zlashtirishga yo'naltirilgan barcha uslubiy yondoshuvlar, bilim va ko'nikmalarni mantiqan umumlashtirishga xizmat qiladi. Bilimlaringizni baholash reyting tizimi asosida amalga oshirilib, seminar mashg'ulotlarda joriy nazorat, oraliq nazorat va yakuniy nazorat ballari qo'yiladi.

Seminar mashg'ulotlar mavzulari:

Orkestrlar va ularning turlari;

O'rganilayotgan orkestr va uning partiturasini;

Orkestr tarkibidagi turli guruhlar tavsifi;

Tanlangan cholg'uning paydo bo'lish tarixi, orkestrdagi o'rni, tuzilishi, diapazoni va ijro imkoniyatlari;

Turli cholg'ularda ijrochilik maktablarining shakllanishi mohir sozanda va ustozlarning o'rni;

Cholg'ular haqidagi o'quv adabiyotlari;

Orkestr musiqasi rivojlanishida kompozitorlar ijodi va yo'nalishlari;

Turdosh cholg'ularda amaliy ijrochilik tajribalari.

Test savollari

(namuna)

Cholg'ushunoslik fani:

*Ma'lum bir orkestr tarkibiga kiruvchi cholg'ular haqidagi bilimlarni o'rgatadi Musiqqa tarixi asoslarini o'rgatadi Musiqqa nazariyasiga taalluqli fandır Cholg'ular yasashni o'rgatadi

“Cholg'ushunoslik” fanini quyidagi fanning nazariy qismi, deb belgilash mumkin:

Polifoniya

*Cholg'ulashtirish

Sol'fedjio

garmoniya

o'zbek xalq cholg'ularidan tashkil topgan orkestrlar qachon shakllana boshlagan?

XXI asrning boshida XX asrning 2-yarmida *XX asrning 1-yarmida Miloddan avval

O'zXChO necha ovozli musiqalarni ijro eta oladi?

- 1 ovozli
- 2 ovozli
- 3 ovozli *Ko' p ovozli

O'zXChO nechta cholg'ular guruhidan iborat?

- 2 ta
- 3 ta *5 ta 10 ta

Partitura bo'yicha nay, kichik nay nechanchi cholg'ular guruhi tarkibiga kiradi?

- 2- guruhga *1-guruhga
- 4- guruhga
- 5- guruhga

Partitura bo'yicha changlar nechanchi cholg'ular guruhi tarkibiga kiradi?

- 1- guruhga *2-guruhga
- 3- guruhga
- 4- guruhga

Partitura bo'yicha qashqar ruboblari nechanchi cholg'ular guruhi tarkibiga kiradi?

- 2- guruhga
- a 1- guruhga
- *3-

- guruhga
- 5- guruhga

Partitura bo'yicha nog'oralar nechanchi cholg'ular guruhi tarkibiga kiradi?

- 1- guruhga
- 2- guruhga
- 3- guruhga *4-guruhga

O'zXChOning beshinchi cholg'ular guruhi tarkibiga kiradigan cholg'ularni

belgilang:

- *g'ijjak, g'ijjak-al't, g'ijjak-qobuz bas, g'ijjak-qobuz kontrabas
- Qo'shnay, surnay
- Afg'on rubobi, dutor, dutor-bas
- Litavrular

O'zXChOning to'rtinchi cholg'ular guruhi tarkibiga kiradigan cholg'ularni

belgilang:

- g'ijjak-al't, g'ijjak-qobuz bas
- *Litavrular, nog'ora, doyra, qayroq, safoyil, kichik va katta barabanlar, buben, zil

(tarekalar)

- Nay, qo'shnay
- Qashqar rubobi, dutor-kontrabas

O'zXChOning uchinchi cholg'ular guruhi tarkibiga kiradigan cholg'ularni

belgilang:

- Nay, surnay
- g'ijjak-qobuz bas, g'ijjak-qobuz kontrabas
- *rubob prima, qashqar rubobi, Afg'on rubobi, dutor, dutor-bas, dutor kontrabas
- CHanglar

O'zXChOning ikkinchi cholg'ular guruhi tarkibiga kiradigan cholg'ularni

belgilang:

- *Changlar
- g'ijjak, g'ijjak-qobuz bas Surnay, karnay Dutor, dutor-bas
- Nog'oralar va boshqa zarbli cholg'ular

O'zXChOning birinchi cholg'ular guruhi tarkibiga kiradigan cholg'ularni

belgilang:

- g'ijjak, g'ijjak-al't, g'ijjak-qobuz bas, g'ijjak-qobuz kontrabas *Kichik nay, nay,

qo'shnay, surnay (karnay ham ishlatilishi mumkin)

Dutor-bas, dutor kontrabas SHiqqildoq, qo'ng'iroqchalar

Partiturada O'zXCHOning 1-cholg'ular guruhi qanday nomlanadi:

*Puflama cholg'ular guruhi Torli-urma cholg'ular guruhi Torli-chertma (mizrobli) cholg'ular guruhi Zarbli cholg'ular guruhi Torli-kamonli cholg'ular guruhi

Partiturada O'zXChOning 2-cholg'ular guruhi qanday nomlanadi:

Puflama cholg'ular guruhi *Torli-urma cholg'ular guruhi Torli-chertma (mizrobli) cholg'ular guruhi Zarbli cholg'ular guruhi

Partiturada O'zXChOning 3-cholg'ular guruhi qanday nomlanadi:

Puflama cholg'ular guruhi Torli-urma cholg'ular guruhi *Torli-chertma (mizrobli) cholg'ular guruhi Torli-kamonli cholg'ular guruhi

Partiturada O'zXChOning 4-cholg'ular guruhi qanday nomlanadi:

Torli-urma cholg'ular guruhi Torli-chertma (mizrobli) cholg'ular guruhi *Zarbli cholg'ular guruhi Torli-kamonli cholg'ular guruhi

Partiturada O'zXChOning 5-cholg'ular guruhi qanday nomlanadi:

Puflama cholg'ular guruhi Torli-chertma (mizrobli) cholg'ular guruhi Zarbli cholg'ular guruhi *Torli-kamonli cholg'ular guruhi

Partiturada uchraydigan - eshinishi bir, yozilishi boshqa cholg'ularni belgilang:

Baraban, chang, nay

Litavralar, doyra va boshqa zarbli cholg'ular

*Kichik nay, qashqar rubobi, afg'on rubobi, dutor, dutor-kontrabas, qo'ng'iroqchalar, g'ijjak qobuz-kontrabas

Barcha torli-chertma (mizrobli) cholg'ular

Kichik nayning yana boshqacha nomlanishi mumkinligini belgilang:

Surnay

Karnay

*Nay-pikkolo

Qo'shnay

Kichik nay, ya'ni nay-pikkoloning yozilishi bo'yicha diapazonini belgilang:

*"re" birinchi oktavadan - "Sol" uchinchi oktavagacha "Lya" birinchi oktavadan - "re" to'rtinchi oktavagacha "Si" kichik oktavadan - "Sol" uchinchi oktavagacha "re" birinchi oktavadan - "Sol" ikkinchi oktavagacha

Kichik nay, ya'ni nay-pikkoloning eshinishi bo'yicha diapazonini belgilang:

"Lya" birinchi oktavadan - "re" to'rtinchi oktavagacha "Si" kichik oktavadan - "Sol" uchinchi oktavagacha YOzilganidek eshitaladi

***"re" ikkinchi oktavadan - "Sol" to'rtinchi oktavagacha Nayning diapazonini belgilang:**

"re" birinchi oktavadan - "Sol" uchinchi oktavagacha *"Lya" birinchi oktavadan - "re" to'rtinchi oktavagacha "Si" kichik oktavadan - "Sol" uchinchi oktavagacha "re" birinchi oktavadan - "Sol" ikkinchi oktavagacha **Surnayning diapazonini belgilang:**

"re" birinchi oktavadan - "Sol" uchinchi oktavagacha

"Lya" birinchi oktavadan - "re" to'rtinchi oktavagacha

*"Si" kichik oktavadan - "Sol" uchinchi oktavagacha

"re" birinchi oktavadan - "Sol" ikkinchi oktavagacha

Qo'shnayning diapazonini belgilang:

"re" birinchi oktavadan - "Sol" uchinchi oktavagacha "Lya" birinchi oktavadan - "re" to'rtinchi oktavagacha "Si" kichik oktavadan - "Sol" uchinchi oktavagacha *"re" birinchi oktavadan - "Sol" ikkinchi oktavagacha **Changning diapazonini belgilang:**

"Sol" kichik oktavadan - "Mi bemol" to'rtinchi oktavagacha "Do" birinchi oktavadan -

"Do" to'rtinchi oktavagacha "re" kichik oktavadan - "re" uchinchi oktavagacha *"Sol"

kichik oktavadan - "Fa diez" uchinchi oktavagacha

Rubob-prima cholg'usining diapazoni

«Si» yoki «Lya» kichik oktavadan - «Lya» 3-oktavagacha

*«Sol'» kichik oktavadan - «Mi» 4-oktavagacha «Mi» yoki «re» kichik oktavadan - «Si» 2-oktavagacha «Do» katta oktavadan - «Lya» 1 -oktavagacha

Rubob-prima cholg'usining sozlanishi

Do-re-mi-fa re-mi-fa-sol '

Mi-fa-sol'-lya

*Mi-lya-re-sol'

Qashqar rubobining yozilishi bo'yicha diapazoni

«Do» katta oktavadan - «Lya» 1 -oktavagacha

«Mi» katta oktavadan - «Sol'» 1-oktavagacha

*«Si» yoki «Lya» kichik oktavadan - «Lya» 3-oktavagacha

«Mi» yoki «re» kichik oktavadan - «Si» 2-oktavagacha

Qashqar rubobining eshitalishi bo'yicha diapazoni

«Fa» yoki «Mi bemol'» katta oktavadan - «Si» 1-oktavagacha

«YOzilganidek eshitaladi

«Si» yoki «Lya» katta oktavadan - «Lya» 2-oktavagacha *«Si»

yoki «Lya» katta oktavadan - «Lya» 2-oktavagacha

Qashqar rubobining sozlanishi

Fa-mi-re Sol'-fa-mi

*Lya-mi-si (yoki lya)

Do-mi-sol '

Afg'on rubobining yozilishi bo'yicha diapazoni

«Do» katta oktavadan - «Lya» 1 -oktavagacha *«Si» yoki

«Lya» kichik oktavadan - «Lya» 3-oktavagacha «Mi» katta

oktavadan - «Sol'» 1-oktavagacha «Mi» yoki «re» kichik

oktavadan - «Si» 2-oktavagacha **Afg'on rubobining eshitalishi**

bo'yicha diapazoni «Fa» yoki «Mi bemol'» katta oktavadan -

«Si» 1-oktavagacha «Mi» yoki «re» katta oktavadan - «Si» 1-

oktavagacha *«Si» yoki «Lya» katta oktavadan - «Lya» 2-

oktavagacha YOzilganidek eshitaladi

Afg'on rubobining sozlanishi

Sol'-fa-mi

*Lya-mi-si

Do-mi-sol'

Do-sol'-mi

Dutor cholg'usining yozilishi bo'yicha diapazoni

«Do» katta oktavadan - «Lya» 1 -oktavagacha *«Mi» yoki «re»

kichik oktavadan - «Si» 2-oktavagacha «Mi» katta oktavadan -

«Sol'» 1-oktavagacha «Sol'» kichik oktavadan - «Mi» 4-

oktavagacha

Dutor cholg'usining eshitalishi bo'yicha diapazoni

YOzilganidek eshitaladi

«Mi» kontr oktavadan - «Sol'» kichik oktavagacha «Sol'»

kichik oktavadan - «Mi» 4-oktavagacha *«Mi» yoki «re» katta

oktavadan - «Si» 1-oktavagacha

Dutor cholg'usining sozlanishi

*Lya-mi (yoki re)

Do-sol'

re-si

Mi-do

Dutor-bas cholg'usining diapazoni

«Mi» yoki «re» kichik oktavadan - «Si» 2-oktavagacha

*«Do» katta oktavadan - «Lya» 1-oktavagacha «Si» yoki

«Lya» kichik oktavadan - «Lya» 3-oktavagacha «Mi» kontr

oktavadan - «Sol'» kichik oktavagacha